

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin ve Ki(m)'li Tümce Yapıları¹

Neşe AYDIN KARAASLAN²

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin ve Ki(m)'li Tümce Yapıları

Özet

Bu makalede 16. yüzyılda Tâci-zâde Ca'fer Çelebi tarafından kaleme alınan ve Millet Yazma Eserler Kütüphanesi AEsry 1024 arşiv numarası ile kayıtlı olan Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin adlı eserde geçen ki(m)'li birleşik tümceler incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında öncelikle eserin kısa bir tanıtımına yer verilmiş, daha sonra ayrıntılı bir şekilde ki(m)'li birleşik tümce yapıları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin, ki(m)'li birleşik tümceler, Tümce Yapıları

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin and Sentence Structures with 'Ki(m)'

Abstract

In this article, compound sentences with ki(m) in Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin, which was written by Tâci-zâde Ca'fer Çelebi in the 16th century and registered with the archive number AEsry 1024 in the Millet Manuscripts Library, were examined. In the introduction part of the study, first of all, a short introduction of the work is given, then the structure of compound sentences with ki(m) is elaborated.

Key Words: Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin, compound sentences with ki(m), Sentence Structures

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin günümüz Türkçesine “Ariflerin Dostluğu” olarak çevrilebilir. Eser Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiştir.

Eserin girişinde Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, bu tercümenin Hâdim Ali Paşa'nın isteği üzerine yapıldığını ifade etmektedir. Giriş kısmının süslü üslubuna karşı asıl metnin tercümesi daha sade bir dille yazılmıştır. Her biri ahlakın bir yönünü ele alan 15 bölümden meydana gelen eser, çeşitli olaylar karşısında verilebilecek doğru ya da yanlış tepkilerin küçük ibret öyküleri biçiminde bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Eserde bölümlerin başlıkları özellikle belirtilmiş, hemen hemen hepsi ayrı bir menkıbeye dayandırılmıştır. Bölümlerin çoğu ayet ve ha-

¹ Bu makale Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında hazırlanan “Tâci-Zâde Ca'fer Çelebi Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin (Giriş-inceleme-metin-dizin)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Kütahya Linyit Ortaokulu Türkçe Öğretmeni, karaaslanese@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5844-8778

dislerle desteklenmiştir. Tercüme bir eser olmasından dolayı Arapça ve Farsça kelimeler oldukça fazladır.

Eserin tercüme edildiği tarih belli olmayıp Ali Paşa'nın İkinci Beyazıt zamanında sadrazamlık yaptığı dönemde yazıldığı tahmin edilmektedir. Erünsal (2010), Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin Mevlânâ Şükrullah'ın aynı isimli eserinin Farsçadan tercümesi olan bu çalışmasında, kaynaklar arasında yalnızca Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z Zünûnu'nda bahsedildiğini belirtir. Enişü'l-'Arifîn bir öğüt kitabı niteliğindedir. Bu nedenle metnin neredeyse tamamı alıntılardan oluşmaktadır. Metinde Hz. Allah, Hz. Peygamber, din büyükleri, padişahlar, felsefeciler, bilim insanlarından yapılan sayısız alıntı vardır. Alıntı tümcelerinin önemli bir kısmı ki(m)'li tümcelerden oluşmaktadır.

Enişü'l-'Arifîn'de ayrıca tanımlama ve açıklamalar da ki(m)'li tümce tarzında yapılmıştır. Metnin kurgusunda alıntı ve açıklamaların yapılmasında ki(m)'li birleşik tümcelerin ağırlığı hissedilmektedir. Bazı tümce yapılarının, (özellikle ki(m)'li tümceler) yarım sayfaya yaklaştığı görülmektedir. O dönemin eserlerinde gerek kelimelerin birbirleriyle olan bağlantıları gerekse de tümcelerin bağlantıları ki(m)'li kullanımları arttırmıştır. Noktalama işaretlerinin olmayışı da bu durumu ortaya koyan diğer bir etkidir. Bu sebeplerledir ki ki(m)'li tümceler özelliklerine uygun olarak sınıflandırılmıştır. Ki(m)'li tümcelerin yanında gerek(dür) ki, vâcibdür ki, zîrâ ki, tâ ki gibi bağlaçlar ile kurulmuş tümceler de sınıflandırmaya dâhil edilmiştir.

2. Enişü'l-'Arifîn'de Ki(m)'li Tümce Yapıları

Ki(m)'li tümceler başlıca dört başlık altında incelenecektir.

2.1. Yardımcı Tümcenin Temel Tümcenin Bir Ögesi Konumunda Bulunması

Bu tip tümcelerde yardımcı tümce temel tümcenin bir ögesi konumundadır. Bu öge temel tümcenin nesnesi, belirteç tümleci ve yüklemi olabilmektedir.

Bir başkasından söz nakletmek için kurulan bu örnek tümcelere bakıldığında buyur- eyleminin öznesinin Hz. Allah, Hz. Peygamber ve Hz. Ali olduğu görülmektedir.

1. [... Yt "buyur-"] ki [(...) ya' nî ... Yy]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Temel tümceden sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi verilmektedir. Yardımcı tümce temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. 'resûl 'aleyhi's-selâm buyurmuşdur ki (...) **ya' nî** ħudâ-ı 'izz ü 'alâ kullarına 'aқıldan evlâ bir nesne virmemişdür'
- ii. 'efdal'ül-beşer ħazret-i peygamber 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm buyurmuşdur ki (...) **ya' nî** ħaққ subħânehu ve te'âliden vehm ve ħavf eylemek mebde'-i küll-i ħikmet ve menşe'-i cemî'-i ma'rifetdür' (8a/5)

2. [... Yt "buyur-"] (ki) [(...)]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Temel tümceden sonra alıntı dildeki metin verilmekte ve ardından tercümesi verilmemektedir. Kimi örneklerde **ki** bağlacı bulunmamaktadır. Ancak verilmiş olan orijinal metin **ki'li tümcenin nesnesi konumundadır**.

- i. 'hazret-i hakık 'azze ve celle 'ulemā hakkında buyurmuşdur ki (...)' (11b/12)
- ii. 've dahı buyurmuşdur (...)' (11b/13)

3. [... Yt "buyur-" ki [(...)] ya' nī ... Yy ... Yyii]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Temel tümceden sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi verilmektedir. Yardımcı tümceler **sıralı bağımlı tümce** yapısında olup temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. 'emirü'l-mü'minîn 'ali kerrema'l-lāhu veche buyurmuşdur ki (...) **ya' nī** şeref-i nefis 'ilm-i edeb iledür hasbe'l-neseb ile degül' (12a/7)
- ii. 'kısm-ı evvel resül 'aleyhi's-selām buyurmuşdur ki (...) **ya' nī** hiç faqr yokdur cehl-den a' lā hiçbir fā'ideli māl yokdur 'ağıldan evlā' (19b/10)

4. [... Yt "di-" ki [(...)] ya' nī ... Yy]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Temel tümceden sonra alıntı dildeki metin verilmekte ardından tercümesi verilmektedir. Yardımcı tümce temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. 'ekābir dimişlerdür ki (...) **ya' nī** hazret-i hakıka kārīn merd-i aħmağdan ırağ ol-makdur' (22a/11)
- ii. 'dimişlerdür ki (...) **ya' nī** cāhile naşihat meste mev' ıza söylemek gibidür' (22b/2)

Bir başkasından söz nakletmek için kurulan bu örnek tümcelere bakıldığında **di-** eyleminin öznesinin *ekābir, hukemā, ulular, dānā, mü'eyyid vd.* olduğu görülmektedir.

5. [... Yt "di-" ki [...]]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümce temel tümcenin **nesnesi konumunda-dır**.

- i. 'hukemā dimişlerdür ki insanuñ mezāhir ve mu'āvini 'ağıldur' (6b/10)
- ii. 'hukemā dimişlerdür ki cemi' mizüh mebde' ve cümle-i kemālātuñ menşe'i rāstlık ve toğrulıkdur' (9a/4)

6. [... Yt "di-" ki [...]]

Bu tümce, **ki'li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümceler **bağımlı sıralı/bağlı tümce** yapısında olup temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. ‘dimişlerdür ki tedbîr ile hâşıl olan iş ve şey-i kalîl tedbîrsüz hâşıl olan umûr-u keşîreden ahsendür ve müşâvere ile hatâ eylemek hodbînlikle şavâb işlemekten müstahsendür’ (29a/12)
- ii. ‘farisîler dimişlerdür ki tama‘ kâr olmamak her hünertün mebde’idür ve perhîz-kârlık her fażiletün menşe’idür ve gâyet lutf u kerem halk-ı ‘âlem dilinden rencide olma-
makdur’ (31a/6)

7. [... Yt “di-”] ki [...Yyi {(y)A} ...Yyii]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümce **şartlı birleşik tümce** yapısında olup temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. ‘dânâlar dimişlerdür ki söz kişinün miqdârına göre olmaya anı h’âr u hakîr eyler’ (25b/10)

8. [... Yt “di-”] ki [...Yy] zîrâ ki [...Yi **amma** ...Yii]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümceler temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. İlk tümce, **zîrâ ki** ve **amma** bağlacı ile bağlanan sondaki üç tümceye **ki** bağlacı ile bağlanmıştır.

- i. ‘ba‘ zı hukemâ-ı yunân dimişlerdür ki başîretsizlik başîretsizlikden düşvârdur zîrâ ki a‘ mâya müretteb olan âşâr yolın ihsâs itmeyüp tehevürile çâh-ı belâya düşüp nihâyeti helâk-i cismânîdür ammâ cehâlet kişiyi şibâk-ı helâkına bıraktıktan sonra ‘âkıbet nâdânlık ile dünyâ ve âhîret sermayesin dağı elden çıkarur’ (20a/6)

9. [... Yt “eyit-”] ki [(...)]

Bu tümce, **ki’li temel tümce** yapısındadır. Temel tümceden sonra alıntı dildeki metin verilmekte ancak ardından tercümesi verilmemektedir. Ancak verilmiş olan orijinal metin yine de **ki’li tümcenin nesnesi konumundadır**.

- i. ‘ebû şekûr eydür ki (...)’ (39a/1)
- ii. ‘kelîle-i dimnede eydür ki (...)’ (39b/12)

10. [... Yt “eyit-”] ki [...Yy]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümce, temel tümcenin **nesnesi konumundadır**.

- i. ‘eflâtûn eyitmişdür ki be-gâyet hod dürbîn-i güftâr hûb-rengîn ve zebân-ı şîrîndür’ (6a/10)

- ii. ‘zenon-ı ekber eydür ki hükemâ-ı yünân ve feylosofân-ı ezmânuñ meşâhîrindendir’ (8b/7)

11. [çün ...Yy][... Yt “eyit-”] ki [...Yyi ...Yyii ...Yyiii]

Bu tümce, **iç içe birleşik tümce** yapısındadır. İçteki **ki’li tümce**, **çün’lü birleşik tümcenin nesnesi konumundadır**. Ki’li tümcenin yardımcı tümceleri **bağımlı sıralı tümce** yapısında olup temel tümcenin **belirteç tümleci konumundadır**.

- i. ‘çün mülk-i mevrûş âbâ-ı kirâmından aña intikâl eyledi üstâdına eyitdi baña bir pend ü naşîhat vir ki tâ anuñla ‘âmil olam ‘âkıbetüm hayr ve hâtemüm sa‘ âdet üzere ola dünyâ ve âhîretde fazihat yüzün görmeyem’ (11a/13)

12. [... Yt] ki [... Yy]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümce temel tümcenin **belirteç tümleci konumundadır**.

- i. ‘pes bilgil ve âgâh olğıl ki istihkâk ile dostluk ve muhabbet eylemek aşı-ı aşıl ve fi‘l-icemîldür’ (33a/6)
ii. ‘âgâh olğıl ki düşmenlik kâr-ı haşar-nâk ve mücib-i helâk bir ma‘ nâdur’ (37b/1)

13. [... Yt “oldur”] ki [...Yy]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümce temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. Burada temel tümcenin yüklemi olan adıl (ol) yardımcı tümceye **ön gönderim** yapmaktadır.

- i. ‘evvelki haşlet oldur ki merdüm-i ‘âkıl ve dâna-ı kâmil hazret-i ‘izzetden ‘izzet-i âsumâna leylen ü nehâren sirran ü cehren havfda ve çorkuda ola’ (8a/2)
ii. ‘nev‘-i şâliş oldur ki dost dostı haqqında gökçe gösterüp anuñ me‘âyibini dâ‘imâ ketm eyleyüp izhâr eylememeye sa‘ y eyleye’ (36a/5)

14. [... Yt “oldur”] ki [...Yy{(y)A}] **tâ ki** [...Yti...Ytii]

Bu tümce, **ki’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümceler, temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İlk tümce, **tâ ki** ile bağlanan sondaki iki cümleye **ki** bağlacı (yeter ki, öyle ki) ile bağlanmıştır.

- i. ‘pes âkıl-dâneye vâcib ve münâsib olan oldur ki bir nesne için bâtil ve fâsid endişelere düşmeye **tâ ki** ‘ömr-i ‘azizi ki pîrâye-i devlet ve sermâye-i dünyâ ve âhîretdür ‘ays yerlere zâyi‘ olmaya’ (27b/15)

2.2. Yardımcı Tümcenin Temel Tümcenin Bir Ögesini Açıklayıcısı Durumunda Bulunması

Bu tip tuncelerde yardımcı tümce temel tuncenin bir ögesini açıklamaktadır. Bu öge temel tuncenin öznesi, nesnesi, belirteç tümleci ve yüklemi olabilmektedir.

1.[...Yt] ki [...(Yy)]

Bu tuncce, **ki'li tuncce** yapısındadır. Yardımcı tuncce temel tuncenin **yüklemine açıklamıştır**.

- i. 'ümiddür **ki** sem'-i rızâyıla işgâ oluna' (4a/7)
- ii. 'bu ma'nânun cümle-i fevâ'idindendür **ki** her işün ki ibtidâsı tebdîrile ola ekseriyyâ intihâsı dağı muktezâ-ı irâdet üzerine silk-i itmâmda şüret-i intizâm bu-la' (9b/2)

2.[...Yt] ki [...Yyi ...Yyii/ ve ... Yyiiii]

Bu tuncce, **ki'li tuncce** yapısındadır. **Ve** bağlacı ile birbirine bağlanan yardımcı tunceler temel tuncenin **yüklemine açıklamıştır**.

- i. 'şol söz **ki** dâ'ire-i 'ağıldan hâric ola dost ve düşmen katında pesendide olmayup nefis andan hâz itmekde hemân hürmâ-ı nâ-resîdeye müşâbih ola **ve** dağı şol dânişe ve ma'rifete muğârindür' (24a/4)

3.[... Yt "meşhurdur"] ki (...) ya'nî [...Yy]

Bu tuncce, **ki'li tuncce** yapısındadır. Temel tunceden sonra alıntı dildeki metin verilmekte, ardından tercümesi verilmektedir. Yardımcı tuncce temel tuncenin **yüklemine açıklamıştır**.

- i. 'arabda meşel-i meşhurdur ki (...) **ya'nî** senünj üzeriçe emânet olsun şâhib-i tecrübe ile meşveret eylemekdür' (9b/8)
- ii. 'arabda meşel-i meşhurdur ki (...) **ya'nî** kişi hem-sâyelerinden renc ü meşakkat ve derd ü miñneti irâğ eylemek tarîk-i mürüvvet ve muktezâ-ı fütüvvedür' (43b/5)

4.[her kimse ki ...Yy]fi'l-hakîka[...Yt]

Bu tuncce, **ki'li tuncce** yapısındadır. Yardımcı tunceler, temel tuncenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tuncce, **fi'l-hakîka** bağlacı ile bağlanan kendisinden sonraki iki tuncceye **ki** bağlacı ile bağlanmışlardır.

- i. 'her kimse **ki** anunj nefis-i nâııkası hilye-i 'ulüm ile ârâste ve zîver ve ma'ârifle pîrâste degül fi'l-hakîka ol kimesne dâ'ire-i insâniyyetden hâricdür' (12a/11)

5.[her söz ki ...Yy{(y)A}[...Yt]

Bu tuncce, **ki'li tuncce** yapısındadır. Yardımcı tuncce, temel tuncenin **öznesini açıklamıştır**.

- i. **'her söz ki** fikr ü nazarla söylene kâ'ili nîk-nâm olup işidenlere nef ü fâ'ide hâsil' (26a/6)
- ii. **'her söz ki** erbâb-ı dânişden gele kulübda mü'essirdür' (13b/7)

6.[her işiñ kim ...Yy][...Yt]

Bu tümce, **ki**'li tümce yapısındadır. Yardımcı tümce, temel tümcenin **nesnesini açıklamıştır**.

- i. **'her işiñ kim** evveli bî-fikr ve ru'yetdür âhîr ve 'âkıbeti peşimânlık ve nedâmetdür' (9b/3)

7.[her kimde ki...Yy{(y)A/sA}][...Yt]

Bu tümce, **ki**'li tümce yapısındadır. Yardımcı tümce, temel tümcenin **tümlecini açıklamıştır**.

- i. **'her kimde kim** havf olsa ol kimse hergiz bî-gâm olmaz' (32b/8)

8.[her kaçan ki ...Yy{(y)A}][...Yti ve ...Ytü] **tâ ki** [...Y]

Bu tümce, **ki**'li tümce yapısındadır. Yardımcı tümceler, temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**. Temel tümce, **ve, tâ ki** bağlaçlarıyla birbirine bağlanan tümcelere (**her kaçan**) **ki** bağlacı ile bağlanmıştır.

- i. **'her kaçan ki** bir müşkil-kâra ve hâdişe-i düşvâra mübtelâ olasin sabr eyleve kendü māl u menālünje rāzî olup kimesne emvāline el uzatup çama' eyleme tâ ki haşâ'il-i vesâ'il ile dünyâ ve âhîretde müreffehü'l-hâl ve fârigü'l-bâl olasin' (11b/6)

2.3. İç İç Birleşik Ki(m)'li Tümcelerde Yardımcı Tümcelerin, Hem Temel Tümce- nin Bir Ögesi Olması Hem De Bir Ögenin Açıklayıcı Konumunda Bulunması

Bu tip tümcelerde yardımcı tümceler hem temel tümcenin bir ögesi konumundadır hem de bir ögesini açıklamaktadır. Dolayısıyla yardımcı tümceler hem özne, yüklem, nesne ve belirteç tümleç konumunda bulunabilmekte hem de bu ögeleri açıklayabilmektedirler.

1.[... Yt "buyur-"] kim { [her kim ki ...Yy][...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki**'li tümce yapısındadır. Dıştaki **ki**'li temel tümceden sonra içteki **ki**'li tümce **'her kim ki'** yapısında verilmektedir. Yardımcı tümceler, dıştaki temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki **ki**'li tümcedeki yardımcı tümce ise içteki temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. Yardımcı tümceler sıralı tümce yapısındadır.

- i. ‘bezirgān ve ekābir-i ehl-i yakīn buyurmışlardır **kim her kim ki** rāstlığı kendüzine şī‘ār-dişār ide ḥaḳḳ subḥānehu ve te‘ālī ‘azze ismuhū dā‘imā anurūla rāst ola’ (9a/6)

2.[... Yt “buyur-”] ki { [her kime ki ... Yy][... Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li temel tümce**den sonra içteki **ki’li tümce ‘her kim ki’** yapısında verilmektedir. Yardımcı tümceler dıştaki temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcedeki yardımcı tümce ise içteki temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**. İlk tümce, **kim** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘peygamber ḥazretleri şalla’llāhu te‘ālī ‘aleyhi ve sellem teslimen keşīran buyurmışlardır **ki** bāri te‘ālī ‘azze ismuhū **her kime kim** ḥayr rüzī kılmış ola aña bir muhabbet ider’ (33b/1)
- ii. ‘resūl ‘aleyhi’s-selām buyurmışdır **ki** (...) **ya’nī her kime kim** rıfḳ u müdārādan naşīb şunılmış ola ol kimesne dünyā ve āḥiret iyiliklerinden behre-mend olmuşdur’ (10b/9)

3.[... Yt “buyur-”] ki (...) ya’nī { [her kim ki ... Yy][... Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümce**den sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi olan içteki **ki’li tümce ‘her kim ki’** yapısında verilmektedir. Yardımcı tümceler dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. Yardımcı tümceler, **ya’nī her kim ki** bağlacıyla birbirlerine bağlanmıştır.

- i. ‘resūl ‘aleyhi’s-selām buyurmışdır **ki** (...) **ya’nī her kim ki** ḥaḳḳ subḥānehu ve te‘āliden ‘azze ismuhū ḥavf eylese ḥaḳḳ te‘ālī cemī‘ eşyāyı andan korkuda’ (8a/15)
- ii. ‘resūl ‘aleyhi’s-selām buyurmışdır **ki** (...) **ya’nī her kim ki** ḥaḳḳ te‘ālī rızāsīçün tevāzu‘ eyleye ḥaḳḳ te‘ālī anı ulu ve ‘aziz ve rif‘ati derecede ziyāde eyleye’ (10b/12)

4.[... Yt “buyur-”] ki (...) ya’nī { [... Yt] ki [... Yy] } **tā** ki [... Y]

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümce**den sonra alıntı dildeki metin verilmekte ardından tercümesi olan içteki **ki’li tümce** ile verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tümce, **tā** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘resūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām buyurmışlardır **ki** (...) **ya’nī rahmet** ol kişiye ki ziyānda islāh ide **tā** **ki** menşe’-i mażarrat olmayup mebde’-i menfa‘at düşe’ (23a/6)

5.[... Yt “buyur-”] ki (...) ya’nī { [her kimde kim ... Yy][... Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümce**den sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi olan içteki **ki’li tümce** ‘**her kimde kim**’ yapısında verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**. İlk tümce, **kim** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘emîrû’l-mü’minîn ‘ali kerrema’l-lâhu veche buyurmuşdur ki (...) **ya’niher kimde kim** hûb guftâr ve şîrîn zebân ola aña çok aşâb-ı hûllân ve aḥbâb-ı ihvân bulna’ (10a/8)

6.[... Yt “buyur-” ki (...) ya’ni { [...Yt] ki [...Yyi ve ...Yyü] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümce**den sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi olan içteki **ki’li tümce** ile verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri **ve** bağlacı ile bağlanmış olup temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** ve **ve** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘resûl ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur ki (...) **ya’ni** her işün ḥaḳîkatine vâkıf ol kimesnedür ki anı nice kez sınamış ve keyfiyyet-i aḥvâlini bilmişdür’ (9b/6)

7.[... Yt “buyur-” ki (...) ya’ni { [...Yt] ki [...Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümce**den sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi olan içteki **ki’li tümce** ile verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘buyurmuşdur **ki** (...) **ya’ni** hiçbir ‘aḳl yokdur ki fikr ve tedbîrden evlâ ola’ (9a/12)
- ii. ‘resûl ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur ki (...) **ya’ni**erbâb-ı ‘aḳla vâcib oldur ki ḥalâ’iḳ ile müdârâ eyleye’ (10b/4)
- iii. ‘resûl ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur ki (...) **ya’ni** ‘ilm bir genc-i a’lâdur ki hergiz aña fenâ yol bulmaz’ (12a/2)

8.[... Yt “di-” ki { [...Yt] ki [...Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘ḥukemâ dimişlerdür ki şol ‘adâvet **ki** fi’l u ḥîle ve mekr u ḥud‘a ile olanuḡ te’şîri ziyâde olâ şol zâhir küşîş u kuvvetle evvelinden ola’ (38b/5)

- ii. ‘resül ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ki (...) ya’ nî her kime kim nıf̣ u müdārādan naşib şunılmış ola ol kimesne dünyā ve āhîret iyiliklerinden behre-mend olmuşdur’ (10b/9)

9.[... Yt “di-”] ki { [...Yt] ki [...Yyi{sA} ...Yyii] }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki **ki’li tümcenin** yardımcı tümcesi **şartlı birleşik tümce** yapısındadır ve temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘minuçehr dimişdür ki ‘ilm bir çerāğ-ı rahşendedür ki andan her ne deñlü çerāğ ve meşā‘il ve şem‘ ve kanādîl uvarsalar anuñ pertevinden zerre miqdârı nesne kem ol-maz’ (13a/3)

10.[... Yt “di-”] ki { [herkesde kim ... Yy][...Yt] }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **‘herkesde kim’** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**.

- i. ‘efādîl dimişlerdür ki herkesde kim bu dört haslet olmaya andan dostluk ve insāniyet gelmeye’ (35a/11)

11.[... Yt “di-”] ki [... Yy] zîrā [...Yt] ki { [...Yyi] ki [...Yyii] }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. Dıştaki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. Dıştaki ki’li tümcenin ardından gelen ki’li tümceler **zîrā** bağlacı ile bu tümceye bağlanmışlardır. İçteki birinci ki’li tümcenin yardımcı tümcesi temel tümcenin **belirteç tümlecini konumundadır**, ikinci ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **zîrā, ki, ki** bağlaçları ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘dānālar dimişlerdür ki evkāt-ı feraħda ħandān ve saħāt-ı nevhde giryān olmaya zîrā nice sādilerdür ki sebep ğuşşa ve ġamdur ki neşāt ve sūrūra sebebdür’ (28a/15)

12.[... Yt “meşhurdu”] ki (...) ya’ nî { [...Yt] ki [...Yy] }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. Dıştaki ki’li temel tümceden sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi verilmektedir. İçteki ki’li tümce, dıştaki ki’li tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**.

- i. ‘arabda mesel-i meşhurdur ki (...) ya‘nī düşünām bir cerāhatdür ki aña dermān ve is-tirāhat mutaşavver degül’ (24b/9)

13.[... Yt‘meşhurdur’] ki (...) ya‘nī { [...Yt’oldur’] ki [...Yyi ve ...Yyii] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki ki’li temel tümceden sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemeni açıklamıştır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri ve bağlacı ile bağlı tümce yapısında olup temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İlk tümce, **ki, ve** bağlaçları ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘arabda meşel-i meşhürdür ki (...) ya‘nī a‘dānuḡ yaramazı oldur ki mekāyidini ihfā’ eyleye ve düşmen ‘arz-ı muḡabbet itmekle andan ḡaflet cā’iz degül’ (38b/7)

14.[... Yt “meşhurdur”] ki (...) ya‘nī { [bir kimesne kim ...Yyi ve ...Yyii][...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki ki’li temel tümceden sonra alıntı dildeki metin ve ardından tercümesi verilmektedir. İçteki kim’li tümce **bir kimesne kim** yapısında verilmiş olup dıştaki ki’li tümcenin **yüklemeni açıklamıştır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri **ve** bağlacı ile **bağlı tümce** yapısında olup temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**.

- i. ‘arabda meşel-i meşhürdür ki (...) ya‘nī **bir kimesne kim** riyāsete taleb ide ve taḡsīr eyleye hemān ḡarmana bağlanmış bir sığırdur’ (48b/3)

15. [... Yt “di-”] ki [... Yyi ve ...Yyii] meḡer { [...Yt] ki [...Yyi{sA} ...Yyii] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri **bağimli sıralı tümce** yapısında olup temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri temel tümcenin **yüklemeni açıklamıştır**. İlk tümce **meḡer, ve** bağlaçları ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘çepniler dimişlerdür ki ‘ilm ü dāniş dīn ü dūnyāya ārāyişdür ve her nesne çoḡ ol-duḡça ḡār u ḡaḡīr olur meḡer dāniş ü ma‘rifet ki her ne deḡlū çoḡ olursaol deḡlū ‘izzetlü ve ḡurmetlü olur’ (13a/6)

16. [... Yt “di-”] ki [... Yy] meḡer { [her kim ...Yy {(y)A}][...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi, temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **her kim** yapısıyla verilmiş olup yardımcı tümceleri, temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tümce, **kim** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘şehriyār dimişlerdür ki dāniş ü ma‘ rifet bir yağmur gibidür her kim tālib ve rāğib ola vuşul müte‘ ayyindür’ (14b/15)

17. [... Yt “di-”] ki { [her kaçan kim ...Yy {(y)A}][...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **her kaçan kim** yapısıyla verilmiş olup yardımcı tümce, temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**.

- i. ‘fužalā’ dimişlerdür ki her kaçan kim eyyām-ı muvāfaqat ve feth ü nuşret mu‘ āvenet eylemeye anda kaçmak ‘ayb degül’ (40b/14)

18. [... Yt “di-”] ki { [her kim ki ...Yyi {(y)A} ve ...Yyii {(y)A}][...Yt] } zārā [...Y]

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **her kim ki** yapısıyla verilmiş olup yardımcı tümceler, temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tümce, **zārā** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘ol sebebden dimişlerdür ki her kimki sözi yerinde söyleyüp rāst söylemeye **ve** ol sözde bir nef’i ve fā’ide dağı olmaya anuğ gibisöylemekden söylememek evlādur zārā böyle olmayan kelimātun fā’idesi miñnet ve te’essüfdür’ (24b/12)

19. [... Yt “eyit-”] ki { [bir kimse kim ...Yy][...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki kim’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki kim’li tümce **bir kimse kim** yapısıyla verilmiş olup yardımcı tümce, temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**.

- i. ‘ebū naşr-ı mansureydür ki bir kimse kim bir işde endişe ve tedbiri pişe kılmak hemānā altunı ğıl u ğışdan pāk itmeg için āteşe göstermek gibidür’ (9a/14)

20. [... Yt “eyit-”] (ki) { [...Yyi ...Yyii] ki [...Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır ancak bağlaç “ki” düşmüş veya unutulmuştur. İçteki ki’li tümce temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. Ki’li tümceninyardımcı tümcesi temel tümcenin **belirteç tümleci konumundadır**.

- i. ‘keşiş eyitdi resüli ihzār idün anı bir vechle ilzām idüp ‘aczi izhār itdüreyin ki kendü dağı inkāra mecāli olmasun’ (24a/12)

21. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yy] ki [...Yti (,) ...Ytü] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi, temel tümcenin **belirteç tümleci konumundadır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘şeyh eyitdi ki yā emīrū’l-mü’minīn müddet-i medīd ve ‘ahd-i ba‘iddür **ki** bu şehre deyüm sürür u selvet u fer ‘āleminde bunlarınla bileyüm’ (14a/4)

22. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yt “oldur”] ki [...Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘büzürcmih eyitmişdür ki ‘ākīlān-ı sūhān oldur ki fā’idelü ola’ (24b/11)

23. [... Yt “sor-”] ki { [...Yt] ki [...Yy] }

Bu tümce, **iç içe ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘bir hūkemā sordılar ki kankı hākk nesnedür ki hālkā zīst gelür’ (32b/3)

24. [... Yt “sor-”] ki { eger [...Yy (y)A] [...Yt] ki [...Yy ...ve ...Yyü] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin temel tümcesi **eger** ile kurulmuş **şartlı birleşik tümce** yapısındadır ve yardımcı tümce temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki**, **ve** bağlaçları ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘baṭlamyus eyitmişdür ki cāhile **eger** sa‘ ādāt-ı musā‘ade ve ikbāl ü devlet muwāfakat ide ğam degüldür ki bunuñ emri nevādir-i rüzgārdandur ve āhīrū’l-emr pāyidār olmaz’ (20b/14)

25. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yt “gerek”] ki [...Yy] tā [...Y] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **gerek ki** yapısında verilmiş olup temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İlk tümce, **tā** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır. Bu tümce **tā** bağlacı ile sondaki tümceye bağlanmıştır.

- i. ‘boğraç eydürki ‘ākıl **gerek ki** söylediği sözi cevābın endiše ile ve muqaddemātın āheste āheste söyleyētā cevābında bār kelimāt işitmeye’ (26a/12)

26. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yt “gerekdür”] ki [...Yy]} zīrā [bir kimesnede ki ...Yy { (y)A }] [...Yt]

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki birinci ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümce **gerek ki** yapısında verilmiş olup temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İçteki ikinci ki’li tümce ise **bir kimesnede ki** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** ve **zira** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘aristotālis eyitmişdür ki dostluk ve muşāhabet ve şadākat ve muvāneseti şol kişiyle itmek gerekdür ki andan hayā ola zīrā bir kimesnede ki şerm olmaya andan muşir-ı vefā gelmeye’ (10b/1)

27. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yt] kim [...Yy]}

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki kim’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki kim’li tümcenin yardımcı tümcesi, temel tümcenin **yüklemini açıklamıştır**. İlk tümce, **kim** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘cevābında eyitdi ki fādıl u dānā ol kimesnedür kim nefsi-hevāsına tābi‘ degül’ (8b/6)

28. [... Yt] ki { [...Yt “oldur”] ki [...Yy]}

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi, temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. İlk tümce, **ki(m)** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘boğraç eydür kihāşşa-i fāzilet ve şemere-i dāniş ü ma‘ rifet oldur kim şāhibini kemter-pāyeden derece-i girān-māyeye yetişdüre’ (14b/9)
ii. ‘bilki refik-i şefik oldur ki dostdan taqşir vāki‘ olicağ anuñ cānibinden i‘ tizār eyleye’ (35a/7)

29. [... Yt “eyit-”] ki { [...Yt] ki [...Yyi ... Yyii]}

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri, temel tümcenin **yüklemi açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘efādil eyitmişlerdür **kişol** ‘adāvet **ki** rıfķ u müdārā evvelā ola hoşnūd ve muhāşamayile evvelinden bed-ter ola’ (40a/1)

30. [... Yt “oldur”] ki { [...Yt] ki [...Yyi ...Yyii]} }

Bu tümce, **İÇ İÇE Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İÇteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İÇteki ki’li tümcenin yardımcı tümceleri ise temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile birbirine bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘onunci haşlet **oldur ki bir iş ki** hadd-i zātında vācib olmaya aña ikdām ve ihtimām itmek beyne’ n-nās mustehab olmaya’ (11a/6)

31. [... Yt “oldur”] ki(m) { [her kim (ki) ...Yy{(y)A}][...Yt]} }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İÇteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İÇteki kim’li tümce **her kim (ki)** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tümce, sıralı tümce yapısında olan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘bunun fā’idesi oldur ki her kim ki rıfķ u müdārāyı ‘ādet idine dünyāda cemī’ murādına āsān vech ile vāşıl olup ‘ukbāda şevāb-ı mālā nihāyet hāşıl kıla’ (10b/6)
ii. ‘bunun fā’idesi oldur ki her kim pīrlere pīrliginden ötürü’ zāz u ikrām eyleye pīrligi vaķtinde kendü daķı mu‘azzez ve mükerrrem ola’ (10b/14)

32. [... Yt “oldur”] kim { [her kimün kim ...Yy{(y)A}][...Yt]} }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İÇteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İÇteki kim’li tümce **her kimün kim** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **nesnesini açıklamıştır**. İlk tümce, sıralı tümce yapısında olan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘bunun fā’idesi oldur kim her kimün kim ‘aklı hevāsına gālib ola anuñ cümle-i aķvāli ve ef’āl-i sūnnet-i aķmedī ve şerī’at-i muħammedī ye muvāfiķ ve muṭābıķ gele herāyine bu ma‘nī ‘alāmet-i şebāt-ı devletdür’ (8b/11)

33. [... Yt “oldur”] ki { [her kimde (kim) ...Yy{(y)A}][...Yt ve ...Ytii]} }

Bu tümce, **İÇ İÇE BİRLEŞİK Kİ’Lİ TÜMCE** yapısındadır. İÇteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İÇteki kim’li tümce **her kimde (kim)** yapısında verilmiş olup yardımcı

tümcesi ise temel tümcenin **belirteç tümlecini açıklamıştır**. İlk tümce, **ve** bağlacı ile bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘fā’idesi **oldur ki her kimde** hayā olmaya andan vefā gelmez ve aña i‘timād eylemek dağı olmaz’ (10a/14)
- ii. ‘fā’idesi **oldur kim her kimde** kim tatlı dil ola anuñ sözi halkuñ gönlinde cāy-gır olup anuñ hevā-dārları ve muħabbet ve maħlaşları keşir-evlādur’ (10a/3)

34. [... Yt “oldur”] ki { [... Yt “gerekdür”] ki [... Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İçteki tümce **gerekdür ki** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemine konumundadır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘yedinci haşlet **oldur ki** ‘akıl olan **gerekdür ki** şāhib-i ‘arz ve ehl-i hayā ola’ (10a/10)

35. [... Yt “oldur”] kim { [... Yt “vācibdür”] ki [... Yyi ve ... Yyii] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki kim’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İçteki tümce **vācibdür ki** yapısında verilmiş olup yardımcı tümcesi ise temel tümcenin **yüklemine konumundadır**. Yardımcı tümceler ‘**ve**’ bağlacı ile bağlanmışlardır. İlk tümce, **ki, ve** bağlaçları ile bağlanan sondaki tümcelere **kim** ile bağlanmıştır.

- i. ‘dördüncü haşlet **oldur kim** ‘akıl-dāneye **vācibdür ki** her işe şurū‘ itmeden endişe kı-la ve re ‘y-i tedbirini kendüzine dā’imā pişe kıla’ (9a/9)

36. [... Yt “buyur-”] ki (...) ya‘nī { [... Yt “vācibdür”] ki [... Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. Dıştaki **ki’li tümceden** sonra alıntı dildeki metin verilmekte ardından tercümesi içteki **ki’li tümce** ile verilmektedir. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **nesnesi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi **vācibdür ki** yapısında verilmiş olup temel tümcenin **yüklemi konumundadır**.

- i. ‘resūl ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur **ki** (...) **ya‘nī her kimsede** güftār-ı nerm ola her şaħşa **vācibdür ki** aña dost-ı miħribān ve yār-ı vefādār ola’ (10a/5)

37. [... Yt “eyit-”] { [her kim ki ... Yy][... Yt] ve [her kim ki ... Yy][... Yt] ve [her kim ki ... Yy][... Yt] }

Bu tümce, **iç içe birleşik tümce** yapısındadır. Yardımcı tümceler, **her kim ki** yapısında verilmiş olup temel tümcenin **nesnesi konumundadır**. Yardımcı tümceler, temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**.

- i. ‘fennā hüşrev eydür **her kim ki** kendü nefesine düüst ola günāhdan perhiz eyleye ve **her kim ki** kendü oğlına muhabbet eyleye gayruñ evlādına dağı merhamet kıla ve **her kim ki** tālib-i fażl ve hüner olsa fāzıllarla ve kerimlerle şoşbet kıla’ (31a/3)
- ii. ‘bařlamyus eydür **her kim ki** bed-endişe ola hiçbir zamanda miñnet ve teřviřden hālī olmaya ve **her kimün ki** gönjinde yüz endişe ola anuñ āřarı çehre-i nā-mübārekinde rüřen ü peydā u zāhir u hüveydā ola’ (32a/6)

38. [... Yt “oldur”] ki { [...Yt] ki [...Yy] }

Bu tümce, **iç içe birleşik ki’li tümce** yapısındadır. İçteki ki’li tümce dıştaki ki’li tümcenin **yüklemi konumundadır**. İçteki ki’li tümcenin yardımcı tümcesi temel tümcenin **yüklemine açıklamıştır**. İlk tümce, **ki** bağlacı ile bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘vech-i šāni oldur **ki** ba’ zı müteřaddimīn **ki** bu řā’ifenün meřāhīrindendür’ (45b/9)

2.4. Zīrā ki ve Tā ki İle Bağlanmış Tümceler

Bu tip tümcelerde **zīrā ki** ve **tā ki** bağlaçları tümceleri “öyle ki, bundan dolayı vs.” anlamlar ile birbirine bağlamaktadır.

1.[... Yt “oldur”] kim [...Yyi ve ...Yyii ...Yyiii] zīrā [her kim ...Yy][...Yt] †

Bu tümce, **iç içe birleşik kim’li tümce** yapısındadır. Yardımcı tümceler **bağimli sıralı tümce** yapısında olup temel tümcenin **yüklemi konumundadır**. Bu tümce **her kim** yapısında verilmiş olan yardımcı tümcesi temel tümcenin **öznesini açıklamıştır**. İlk tümce, **zīrā** bağlacı ile bağlanan sondaki tümcelere **ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘dördünci oldur **kim** anuñ yanında itmām-ı meřāliħ-i müslimīne sa’y itmek vācib ola ve me’ āřiye dağı her ne deñlü esrārı var ise nefsinde ikrār ve i’ tirāf üzere olup ĥudā-ı pākden ‘azze ve celle bi-pāk olmaya **zīrā** her kim allahu te’ āli ĥavfı olmaya aña i’ timād ve i’ tikād cā’iz degül’ (35b/6)

2.[... Yi ve ...Yii] zīrā ki [...Yi ve ...Yii ve...Yiii ve...Yiv ve...Yv]

Bu tümceler, **zīrā ki** bağlacı ile bağlanmış tümcelerden oluşmaktadır. **Ve** ile bağlanan ilk iki tümce, **ve** ile bağlanan sondaki dört cümleye **zīrā ki** ile bağlanmıştır.

- i. ‘pādiřāhlarıñ enbāzı ‘akldur **ve** ma’ rifet-perdāzıdır **zīrā** ki ten mülketinün pādiřāh-ı fermān-revāsi ‘akldur ve beden mülketinde řamu tedbir **ve** taşarruf anındur **ve**

ādemi zulümāt-ı cehlden ma'ārif rūšenālīgına çıkararı oldur ve hall ü 'ağd umūr-ı 'ālem fi'l-cümle andan zāhir ve peydādur ve rūšen-i hüveydādur' (6b/2)

3.[...Yi] zīrā ki [...Yii]

Burada tümceler 'zīrā ki' bağlacı ile (bundan dolayı öyle ki) birbirine bağlanmış **bağlı tümce** yapısındadır.

- i. 'ikinci nīk hūy olmakdur zīrā ki merdüm hūydan selāmet ve şadākat mütevaqqī' de-gül' (35b/1)
- ii. 'üçüncü nefsinde rıfık ve sükūnet ve inşāf ve ma' delet olmakdur zīrā ki bu kimesne şitābında zālīm olsa andan hergiz dostlık gelmeye' (35b/4)

4.[...Yi (...Yii)] tā ki [...Yiii]

Burada ilk iki tümce **bağlımlı sıralı tümce** yapısındadır. Sondaki tümce ise 'tā ki' bağlacı (yeter ki, öyle ki) ile diğer tümcelere bağlanmıştır.

- i. 'mu' taşım hālife bir vakt başra hālkına 'itāb ve hışm itdi hıttā-i bağdāddan başra nevāhīsine leşker çekdi tā ki başra şehrin temāmet hārāb idüp bi'l-küllīye nehb ü gāret ide' (13b/10)
- ii. 'pes kuşu da'vet kılup çaçala risālete gönderdi tā ki varup bunlaruñ mā-beyni musālaha eyleye' (43a/11)

4. Sonuç

Tercüme-i Enīsü'l-'Arifin mensur bir metindir ve söz dizimi incelemesine oldukça uygundur. Metinde tümcelerinin önemli bir kısmı da ki(m)'li tümcelerden oluşmaktadır.

Bu tümceler yardımcı tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunması, yardımcı tümcenin temel tümcenin bir ögesini açıklaması durumunda bulunması, iç içe birleşik ki(m)'li tümcelerde yardımcı tümcelerin, hem temel tümcenin bir ögesi olması hem de bir ögenin açıklayıcı konumunda bulunması şeklinde sınıflandırılmıştır.

Metnin özelliğine bağlı olarak ki(m)'li tümce yapıları incelendiğinde tümcelerin genel yapısının [... Yt{buyur-}ki (...)ya' nī (... Yy)] şeklinde olduğu görülür. Bu yapıda ki(m)'li temel tümceden sonra Arapça veya Farsça orijinal metin gelmektedir. Bu tümcelerin hemen ardından 'ya' nī' açıklama bağlacı ile metnin tercümesi verilmektedir.

Verilen örnekler incelendiğinde tercüme edilen veya açıklama yapılan kısım, basit tümce olabildiği gibi birleşik, sıralı, bağlı tümce yapısında da olabilmektedir. Bu ki(m)'li tümcelerin temel yüklemeleri, eylem tümcelerinde *buyur- di-, eyit-, rivayet kıl-, sual et, yaz-* vs. şeklindedir. *Buyur-* eylemi genellikle *Hz. Allah, Hz. Peygamber* isimleriyle birlikte kullanılırken *di - ve eyit-* eylemleri de *padişahlar, felsefeciler* için kullanılmıştır. Bu tip tümcelerde yardımcı tümce, temel tümcenin genellikle nesnesi konumunda bulunmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etięi Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +A Durum Biçimbirimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Boz, E. (2015). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergin, M. (1962). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Erünsal, İ. (2010). “Tâcîzâde Cafer Çelebi”, *İslâm Ansiklopedisi*, 39, 353-356.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçaę Yayınları.
- Karahan, L. (2000). “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırılması Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 16-23, 583.
- Timurtaş, F. K. (1964). *Osmanlıca Grameri*, İstanbul.
- Tüngüç Çelik, K. (2020). “Envârü’l Hikem ve Ki’li Birleşik Cümleler Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 69, 115-134.
- Üstünova, K. (2014). *Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*, Bursa: Sentez Yayıncılık.

Kısaltmalar ve İşaretler Listesi

- [...] : Birleşik tûmcede temel tûmce sınırı
- / : Veya anlamında değişke belirtir.
- {...} : Biçimbirimlerin toplu soyut biçimi
- ... : Tûmcelerde yüklem dışı diğer ögeler

{...}	: İçteki ki'li tümce sınırı
(...)	: Biçimbirimlerde değişke
A	: [a, e] değişkeleri
i	: Birinci tümcenin ögesi
ii	: İkinci tümcenin ögesi
iii	: Üçüncü tümcenin ögesi
iv	: Dördüncü tümcenin ögesi
Ø	: İşaretsiz işlevler
Ö	: Özne
T	: Tümleş
v	: Beşinci tümcenin ögesi
Y	: Yüklem
Yt	: Temel yüklem
Yy	: Yardımcı yüklem

Extended Summary

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin, which was written by Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi in the 16th century, and ki(m) sentence structures in the work have been the subject of this study. The known copies of the work were examined one by one with a comparative perspective, among which the Millet Manuscripts Library AEsry copy numbered 1024 was found suitable for examination.

Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin is a moral book consisting of 15 chapters. In the work, the titles of the chapters are specifically stated, almost all of them are based on a separate legend and supported by verses and hadiths. Since it is a translated work, the abundance of Arabic and Persian words in the work draws attention. Except that some parts are problematic, the whole work has a legible structure.

In the analysis of sentence structures in syntax, sentences are generally examined under three sub-headings as simple, compound and complex sentences according to their structures. While there are sentences containing a single predicate in simple sentences, there are multiple predicates in compound sentences, and one of these predicates is the predicate of the auxiliary sentence and the other is the predicate of the basic sentence. Compound sentences are generally examined under three subheadings as conditional compound sentences, nested compound

sentences and compound sentences with *ki*. Complex sentence, on the other hand, is accepted as a type of sentence in which more than one sentence structure is nested.

In addition to this classification, sentence classifications were also made according to their order, and sentences connected to sentences connected by conjunctions were divided into two as dependent clauses and independent clauses.

In the examination to be made here, only the sentence structures with *ki(m)* will be examined depending on the characteristics of the text. *Enişü'l-Arifin* is a prose text and is very suitable for syntax analysis. Sentence structures with *ki(m)* in the text are quite high.

Compound sentences formed with '*kim*' first and then '*ki*' have been seen since the earliest periods of the Turkish Language. It is clear that this structure, which emerged with translations in Old Uyghur Turkish texts, developed under the influence of Indo-European languages. In Karakhanid Turkish and historically following periods, firstly '*kim*' was widely used, then '*kim*' and '*ki*' were used together for a while with the influence of Persian, and finally '*ki*' was used in the construction of such sentences. From this point of view, while both structures formed with '*kim*' and '*ki*' were found in Old Anatolian Turkish, '*kim*' was gradually abandoned in Ottoman Turkish and the conjunction '*ki*' became the most common form in this type of sentence.

The sentence structure in sentences with *ki(m)* is usually first the main clause and then the auxiliary clause(s). Since Turkish is a penultimate language, this type of sentence construction is against its spirit. However, such phrases have been used for many centuries. The frequency of use of such sentences in Turkey Turkish has gradually decreased compared to previous periods.

The work is a prose text and is a book of advice and morals. In the text, Hz. God, There are numerous quotations from the Prophet, religious leaders, sultans, philosophers, scientists, etc. An important part of the quotation sentences are sentences with *ki(m)*. For this reason, compound sentences with *ki(m)* were scanned on the text and compound sentences with who were classified according to the data obtained.

In *Enişü'l-Arifin*, definitions and explanations are also given in the form of a sentence with *ki(m)*. In this type of sentence, the auxiliary sentence is in the task of explaining the verb, subject, object and adverb clause of the main sentence.

These sentences are classified as the auxiliary clause being an element of the main sentence, the auxiliary clause being an element of the main clause, and the auxiliary clauses in the sentences with nested compound *ki(m)* being both an element of the main clause and the explanatory position of an element. The basic predicates of these sentences with *ki(m)* are said-, ayeit-, narrate-, question-, write- etc. in action sentences. is in the form. Here - the action is usually Hz. God, While used with the names of the prophets, the verbs *di* - and *eyit* - were also used for sultans and philosophers. It is seen that some sentence structures (especially in sentences with *ki(m)*) approach half a page. In the works of that period, both the connections of

NeŒe AYDIN KARAASLAN

words with each other and the connections of sentences increased the use of ki(m). The absence of punctuation marks is another factor that reveals this situation.